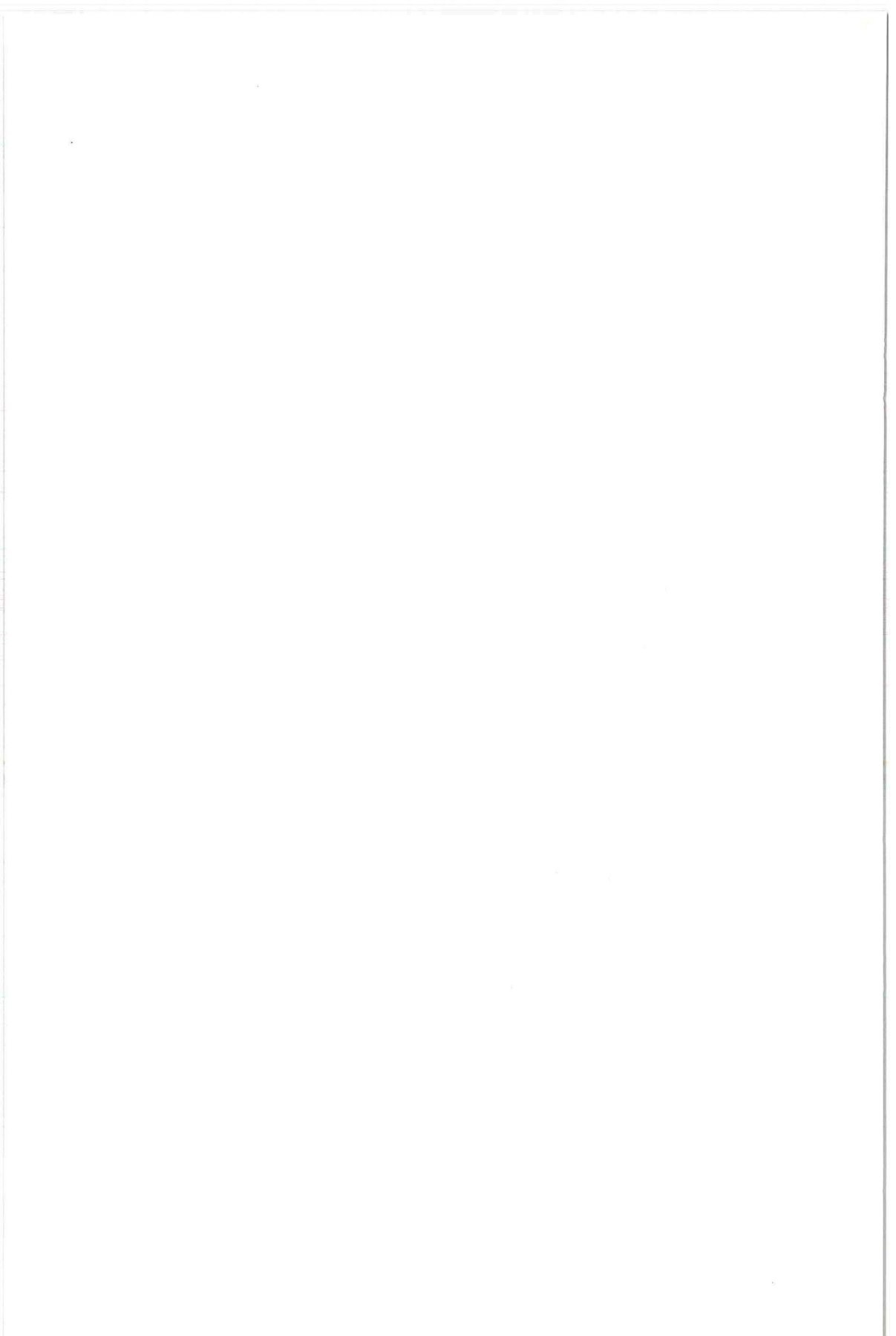

ORÍGENS HISTÒRICS
DE LES COMUNITATS
DE REGANTS DE SANTA
MARIA I SANT ESTEVE DE
PALAUTORDERA (1680).
ELS LLARGS PLETS AMB
LA VILA DE SANT CELONI
(1722-1826)

JOAN PORTALS I MARTÍ

Entre l'abundant documentació del mas Vilar de la Costa del Montseny es troba la còpia d'una escriptura que va ser atorgada el 22 de març de l'any 1826, davant el notari de Cardedeu Rafel Lluch i Soler, pels regidors i el síndic de l'Ajuntament de Sant Esteve de Palautordera; tenia com a finalitat protocol·litzar un conveni privat que havia estat signat en plena Guerra del Francès, el 3 de desembre de 1809, pels tres únics regidors que en aquells moments residien al poble i per una llarga llista de propietaris de terres compreses en el seu terme municipal. L'escriptura va ser inscrita al Registre d'Hipoteques de Mataró pocs dies després, el 10 d'abril, al foli 65 del llibre 1er. d'Hipoteques, que encara avui es pot consultar a l'Arxiu Comarcal de Mataró (fons notariais, notari Josep de Batlle, 1808-1832).

És un document força útil per conèixer alguns dels primers passos que la gent de Sant Esteve de Palautordera va fer per constituir una comunitat de regants que ha arribat fins als nostres dies i que, cosa que és més important, proporciona nombroses pistes que ens permeten conèixer el títol –datat l'any 1680– en què es basaven per aprofitar les aigües de la Tordera i també saber el motiu pel qual no fou fins molt més tard, els anys 1809 i 1826, que es van intentar regularitzar els recs.

Aquest motiu no fou altre que l'oposició dels regidors i els particulars de la vila de Sant Celoni que, immediatament després d'iniciar-se les obres al riu (molt a prop del mas Viladecans) a què autoritzava la concessió de 1680, van presentar demanda contra els regidors i els particulars de Sant Esteve i Santa Maria de Palautordera davant el Tribunal de la Intendència del Principat de Catalunya, tot sol·licitant que fos declarada nul·la la concessió feta en favor d'aquests pobles i, en conseqüència, se suspenguessin les obres de construcció de la resclosa i la sèquia que tot just havien començat. Els demandants basaven la seva pretensió en els drets que, afirmaven, la vila de Sant Celoni tenia sobre totes les aigües que davallaven de la muntanya del Montseny. Fou un llarg plet, que durà més de cent anys i que va generar una abundantíssima documentació la totalitat de la qual, que sapiguem, no havia estat estudiada fins avui.

Precisament un dels escrits presentats per la representació de Sant Celoni el 26 de febrer de 1722 va arribar a mans de Mn. Antoni Pladevall, que el comentà àmpliament en el treball titulat "Algunes aportacions noves a la història i la toponímia del Montseny, segons un document del 1722", publicat

Mas Viladecans, en les terres del qual es troba la resclosa per a l'aprofitament de les aigües.

en el número 15 d'aquestes *Monografies*. Em va cridar molt l'atenció el document i vaig tractar de cercar més informació en relació a aquest procediment judicial al qual també es referien l'escriptura de l'any 1826, citada al començament d'aquest treball, i l'acord de 1809 que la va motivar. La recerca va tenir èxit, ja que a l'Arxiu de la Corona d'Aragó vaig poder localitzar les actes íntegres del llarg procediment, que es troben en "Baylia. Processos. 1724. N° 7 A".

Era l'element que faltava per acabar d'encaixar les peces de la llarga i accidentada història de l'aprofitament de les aigües de la Tordera per part dels regants de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera. Les incidències d'aquest plet durant més de cent anys ens expliquen per què, essent titulars d'una concessió o establiment de la meitat de les aigües de la Tordera des de 1680 i havent iniciat les obres de la resclosa i la sèquia l'any 1722, no fou fins l'any 1809 que els regants d'aquests pobles van signar el primer conveni per a l'aprofitament i la distribució, conveni que no van ratificar davant notari fins passats més de quinze anys.

En primer lloc, estudiarem el contingut de l'escriptura de 1826 i després, fent un salt enrere, farem un resum de l'establiment de l'any 1680, per acabar amb una síntesi de les diverses etapes del llarg plet que enfrontà Sant Celoni i les dues Palautorderes, amb especial atenció als fonaments jurídics utilitzats per les dues parts en defensa de les seves posicions respectives.

EL CONTINGUT DE L'ESCRITURA DE 1826, QUE RATIFICA EL CONVENI DE L'ANY 1809 I ESTABLEIX LES PRIMERES BASES PER AL FUNCIONAMENT DE LA COMUNITAT DE REGANTS

Com hem vist al principi, els regidors i el síndic de Sant Esteve, com a representants de l'Ajuntament i dels particulars que tenien terres en el terme, van comparèixer l'any 1826 davant el notari de Cardedeu Rafel Lluch i Soler, explicant que "si be en 3 de desembre de 1809 se convingueren los terratinents de regs en las distribució de las aguas, elegint comissionats als quals se varen concedir las facultats que son de veure en lo calendat conveni, no se donà a est la força y autoritat deguda perquè a més de no estar autoritzat lo tal conveni per notari publich algun, també faltaren alguns individuos a firmarlo..." i que desitjant donar a aquell conveni tota la força legal, el ratificaven, l'aproven i el signaven unànimement, per tot seguit passar a reproduir-lo en els mateixos termes en què fou acordat anys abans. El conveni, que reproduceix l'escriptura, començava així:

En el poble de Sant Esteve de Palautordera del Bisbat de Barcelona, Corregiment de Mataró, als tres dies del mes de desembre de l'any mil vuitcents nou, Josep Cortés, pagès i regidor primer, Pau Mungol, regidor tercer, i Carles Molins, regidor segon, per trobar-se els demés absents d'algun temps a esta part e ignorant-se son paradero, únics individus de l'Ajuntament d'est poble, així en el nom de tals com en el de particulars veïns del mateix y son terme ... [segueix una llarga llista] ... CONVOCATS I CONGREGATS EN LA CASA DEL COMÚ, previ avís a tots els interessats, i presidint l'honorable JOSEP POU, Batlle, atenent i considerant que Don Ramon de Oms i de Santa Pau, Batlle General i prov. dels fons reials de Catalunya en 20 de març de 1680 establí perpetuament a les universitats i singulars persones de est poble i son terme, i de la vila i terme de Santa Maria de Palautordera, la meitat de l'aigua del riu Tordera i dels torrents de Santa Susanna i de Can Nadal, de Vilamajor, en passant i corrent per los dits termes i per los de la Batllia de Montclús i sa Baronia, a l'efecte de poder los habitants d'un i altre terme regar les terres conduint i recullint les aigües per medi de rescloses i sèquies baix el cens de 10 lliures anuals...

El conveni continuava fent menció del plet iniciat per la representació de Sant Celoni, al qual ens hem referit anteriorment, i de la sentència dictada, que va ser notificada el primer de juny de 1808. La resolució judicial declarava vàlid l'establiment atorgat l'any 1680 i autoritzava la continuació

de les obres que s'havia manat suspendre a l'inici del procediment.

Seguidament s'explicava que, per poder executar la tan desitjada sentència, calien considerables quantitats de diners, per atendre a la construcció de les sèquies, rescloses i altres obres necessàries, i es deia que la millor manera d'ajustar el repartiment d'aquest cost era fer-ho en funció de les quarteres o quartans que cadascú podia regar, de manera que es correspongués la distribució de la contribució per pagar les obres amb la superfície regable. En funció d'aquest criteri, els signataris del conveni manifestaven la superfície de les seves explotacions, que havia de servir de base per al repartiment de la contribució i, després, per a la distribució de l'aigua. És una llarga llista molt interessant, ja que proporciona una magnífica informació en relació als masos existents, a la superfície de les explotacions respectives, a la situació dels horts i al nom dels propietaris i masovers que conreaven les terres dels termes de Sant Esteve i de Palau.

A títol d'exemple esmentarem alguns dels que figuren a la llista, començant pels mateixos regidors:

Han manifestat que desitjaven contribuir, a saber, els dits senyors regidors en el nom de tals per l'hortet de la casa Hostal pròpia del comú de dimensió un quartà poc més o menys; els mateixos senyors regidors en nom de particulars, això és, Josep Cortés per 20 quarteres (Mas Cortès), Pau Mungol per 1 quartera de terra campa i per l'hortet que posseeix en el carrer de Dalt de dimensió un quartà i mig, poc més o menys; i Carles Molins, per 3 quarteres de sembradura (Mas Estrada) i els demás individus referits, cadascú en els respectius noms expressats, de la manera següent: Josep Masclans, rector, per 3 quarteres de sembradura de terres de la rectoria; Pau Vilà, pagés del terme, per 25 quarteres (mas Vilà); Carles Terrades, per 12 quarteres (mas Terrades); Josep Bros, per 4 quarteres (La Farreria); Joan Donadeu, per 4 quarteres (mas Donadeu); Francisco Cornei, per 8 quarteres (Can Cornei); Pau Auleda, per 25 quarteres (mas Auleda); Josep Bonamich, per 20 quarteres (mas Fàbregas); Proget Pol, per 12 quarteres (mas Pol); Joan Cruixent, per 12 quarteres (Can Marc)...

Després de la llarga llista, de la qual els noms transcrits són només una petita mostra, el conveni recull la decisió dels reunits de nomenar comissionats amb les facultats més àmplies per assenyalar el tant per quartera que cadascú hauria de pagar per la construcció i la conservació de la resclosa i la sèquia i per la defensa del dret a regar i de l'establiment referit contra qualsevol que vulgui impugnar-lo; els autoritza també perquè puguin exigir les

contribucions que s'imposin a cada regant, i puguin suspendre els drets d'aquests en cas d'impagament de les quotes. També els autoritza "per a que puguin augmentar o disminuir la contribució en proporció dels gastos que s'ofereixan, seguint sempre empero la proporció de tant per quartera o quartà" i perquè "cuidin de fer construir la resclosa, sèquies i demés obres necessàries ... fent-les passar sempre pel paratge menys danyós al dueño..." Pel que fa als regs, els comissionats estaran facultats per "senyalar a cadascun l'hora i el torn del reg que els toqui i per repartir l'aigua del modo més equitatiu que els aparegui, haguda raó per la major o menor contribució que cada qual haurà tingut senyalada". A més de facultar-los per instar al batlle la imposició de sancions d'un import de tres lliures als infractors, també han de cuidar de repartir l'aigua amb la universitat i regants de Santa Maria de Palautordera, de manera que els veïns d'ambdós termes gaudeixin de l'aigua de la manera més equitativa i justa. Aquests comissionats, nomenats per unanimitat, són Josep Cortés, Ignasi Riu i Josep Montclús, pagesos, que en cas de mort seran substituïts per altres, elegits pels mateixos regants i amb idèntiques facultats que els anteriors.

Acabada la transcripció del conveni, els atorgants de l'escriptura de 1826 el ratifiquen i el signen, remarcant que volen confirmar-ne tots els pactes i condicions a fi que siguin tots ells complerts, reconeixent-li tots els efectes legals d'ençà de la data de 3 de desembre de 1809. A més, havent mort un dels comissionats, Josep Cortés, nomenen per substituir-lo Ramon Castells, a qui donen les mateixes facultats i poders que aquell tenia. Finalment, i en garantia del compliment de les obligacions lliurement assumides, obliguen tots els seus béns, mobles i immobles, i els drets que els pertoqueixen de present o en el futur. Són presents com a testimonis Eduard Carballo, escripturador, i Josep Sala, pagès de Palautordera.

És evident que el document que amb tantes presses van subscriure els regants de Sant Esteve l'any 1809 i que amb més tranquil·litat van ratificar l'any 1826 va ser una conseqüència directa de la sentència que els va donar la raó pel que fa a l'aprofitament de les aigües de la Tordera i la plena vigència de l'establiment que l'autoritat reial havia fet a favor d'ells l'any 1680 i que durant tant de temps els havia estat discutit pels regidors i la gent de Sant Celoni, que els impediren el lliure reg de les seves terres. I, no cal dir, significava un primer i important pas en la configuració de la futura Comunitat de Regants.

L'ESTABLIMENT O CONCESSIÓ DE LES AIGÜES (1680)

En la segona meitat del segle XVII, Palautordera, com tants altres llocs, havia suportat tota mena de calamitats. Aquell "segle del barroc" era un temps

de guerres continuades, d'imposició de contribucions en diners i en espècies, d'allotjaments forçosos de tropes i, en definitiva, de crisi i de carestia de vida, factors que feien cada vegada més necessària la millora de la producció agrícola. Els síndics de Sant Esteve i de Santa Maria, Esteve Recort i Francesc Vilà, van dirigir-se al batlle general i procurador dels Fons Reials del Principat de Catalunya, Ramon d'Oms i de Santa Pau, en els termes següents:

Molt Il·lustre Senyor: Per los termes de la Batllia de Montclús i sa baronia y assenyaladament en los termes de Sancta Maria de Palautordera y Sant Esteve de Palautordera va discorrent lo riu Tordera ab moltas aiguas, las quals Universitats desitjan que sos habitants s'alegren de la dita agua per regar llurs terras, per los molts profits y utilitats que de aquella ne vindrian a conseguir, ab que de aquí en alguna manera se pugan esmenarlos tant notables gastos **ocasionats per causa de las calamitats de guerras y otras infortunis**; per lo que los síndichs de ditas Universitats, que fan ostensió de llur poder ut ecce, humilment suplican sia vos servit per medi de una concessió y establiment otorgarlos que ditas Universitats pugan fer resclosas dins lo mateix riu de la Tordera y dins los mateixos termes de Montclús y sèquia a fi de conduir la agua y la dels torrents de Sancta Susanna y de casa en Nadal de Sant Pere de Vilamajor a llurs termes per regar llurs terras, y ab la modificació y limitació de que ab la resclosa fahedora en tot temps, màxime en las ocurrencias de sequedat, no es puga prendre sinò la meitat de la dita agua y que després serveren utilitats, dega tornar al mateix riu de la Tordera.

Que, a més, lo dit establiment resultarà en benefici del bé públich per la fertilesa donen las terres de rech als fruyts, y en utilitat del Reial Patrimoni, sens perjudici de ningú per lo annuo cens en que se obligaran ditas Universitats y entrada pagaran, oferint ellas preditas plena informació, y sobre ella y altrament ésser fetas provisions oportunas.

Atenent la petició que acabem de transcriure, el 20 de març de l'any 1680 es va formalitzar la concessió sol·licitada, a fi que la universitat i els particulars dels termes esmentats poguessin aprofitar la meitat de l'aigua que discorria pel riu Tordera i pels torrents de Santa Susanna i de Can Nadal, facultant-los per construir sèquies i recs, amb l'obligació de tornar al riu les aigües sobrants. Es reafirmava també que la concessió es feia sense perjudici de tercers i que comportava la utilitat pública i del Patrimoni Reial, ja que imposava un cens anual de 10 lliures, a més d'una entrada de 10 lliures més.

Santa Susanna, antiga parròquia montsenyenca de la qual procedia part de les aigües de la Tordera.

El text solemne de la concessió o establiment utilitzava les tradicionals paraules "*stabilimus et in emphiteusim damus et concedimus vobis*", i manifestava que es feia en favor de la universitat de la vila i terme de Santa Maria de Palautordera i de la parròquia de Sant Esteve de Palautordera, així com dels seus respectius habitants. Tenia caràcter perpetu i era prou precís: "*possint et valeant irrigare ex predicta aqua suas terras et ut facilius et commodius possitis conducere dictam medietatem aquarum ad dictos vestros terminos damus et concedimus vobis facultatem et potestatem plenarias construendi et edificandi aggeres sive resclosas, aqueductos, regos et inciles...*" és a dir, comprenia la meitat de les aigües esmentades amb plenes facultats per construir rescloses, sèquies i canalitzacions, mirant, però, que causessin els mínims perjudicis als propietaris dels terrenys.

Després de confirmar que els regants haurien de pagar els danys que ocasionessin als propietaris dels terrenys afectats, i que tenien l'obligació de retornar les aigües sobrants al riu, el document ratificava l'obligació del pagament de 10 lliures de cens anual a la Batllia General de Catalunya i utilitzava encara la vella fórmula d'origen feudal que implicava el reconeixement del domini i prohibia la proclamació de cap altre senyor que no fos el rei o els seus successors: "*In his autem non faciatis neque proclametis alium dominum seu dominos nisi tantum dictum dominum nostrum Regem et suos et regia dignitate nosque et nostros in dicto officio succesores*".

L'establiment autoritzava també a vendre, permutar o de qualsevol altra manera alienar el dret concedit, salvant, però, el pagament del cens i tots els altres drets que comportava el domini eminent de la Corona (percepció de lluïsmes, firma, fatiga, etc.).

El document, a més de subratllar que es tractava d'una concessió unilateral per part del Patrimoni Reial, s'articulava també en forma bilateral, ja que incloïa la conformitat dels representants dels beneficiaris, els síndics Esteve Recort i Francesc Vilà, que s'obligaven al compliment de les obligacions resultants de l'establiment, i l'acceptaven amb els seus pactes i condicions que prometien complir de bona fe: "*stabilimentum cum pactis et conditionibus supradictos quibus expresa consentimus convenimus et bona fide dictis nominibus promittimus vobis...*". A més, reiteraven i tornaven a transcriure les obligacions que assumien, especialment el pagament de les 10 lliures anuals; en garantia de tot plegat obligaven tots els béns, drets, rèdits i emoluments de les universitats que representaven i dels particulars que hi habitaven, en especial tots els seus béns mobles i immobles. Finalment, juraven complir allò que havien promès "per les seves ànimes, davant Déu i els quatre Evangelis que toquen amb les seves mans", en presència dels assessors reials Vicenç Sabater, Tomas Marañoso i Rafel de Moxó, els quals ho aproven i signen juntament amb l'esmentat Ramon d'Oms i de Santa Pau. Van actuar com a testimonis de l'establiment concedit Bernardí Llop i Pere Pau Fontanet, escrivans i habitants de Barcelona.

El document s'atorgà davant Bonaventura Galí, notari de Barcelona, actuant en lloc de Geroni Sastre i Pasqual, notari i escrivà major de la Superintendència General del Principat de Catalunya, que es trobava absent de la ciutat. I fou inscrit en el llibre 18, foli 24, del Llibre d'Establiments de l'arxiu de la Batllia General del Principat de Catalunya

L'OPOSICIÓ DELS REGIDORS I ELS PARTICULARS DE SANT CELONI A L'APROFITAMENT DE LES AIGÜES DE LA TORDERA PELS REGANTS DE SANT ESTEVE I SANTA MARIA DE PALAUTORDERA

Hem vist ja com els regidors de la vila de Sant Celoni van instar davant el Tribunal de la Intendència del Principat de Catalunya una demanda que titulaven de "*novis operis enuntiatione*", equivalent a l'actual interdicte d'obra nova, denunciant la construcció d'una sèquia al final del pla de Palautordera que, segons ells, afectava diversos molins, fariners i drapers, i també els particulars de Sant Celoni i Vilardell, ja que pretenia desviar el curs de les aigües de la Tordera per regar els termes de Palau i Sant Esteve.

Basaven el seu escrit en el fet que la universitat de Sant Celoni tenia des de temps immemorial la pacífica possessió de les aigües de la Tordera i del

Rifer, possessió que l'obra iniciada amenaçava. El procediment escollit pels demandants implicava la suspensió immediata de les obres, la qual, efectivament, va ser decretada pel superintendent de Justícia del Principat en un acte datat el 6 de febrer de 1722.

Citats els demandats, van comparèixer davant el tribunal el 25 de febrer, representats pel procurador Joan Corominas, oposant-se a la petició i sol·licitant la continuació de les obres durant el temps que durés el plet, ja que, en cas contrari, els perjudicats serien ells. Van al·legar que la suspensió de les obres no era justa, ja que aquestes estaven emparades per l'establiment obtingut l'any 1680 que els donava àmplies facultats per construir sèquies i tot allò que fos necessari per prendre i conduir la meitat de les aigües de la Tordera cap als seus termes. També manifestaven que no hi havia cap perjudici per a ningú, per tal com fins aleshores no s'havia pres aigua del riu sinó que únicament es construïa una sèquia per prendre-la en el seu moment, i que, a més, el traçat no afectava per res cap propietat de la gent de Sant Celoni sinó únicament pagesos de Santa Maria i Sant Esteve, així com un propietari de la Costa, que havia autoritzat la construcció de la resclosa en les terres del seu mas Viladecans. Com a prova de les seves afirmacions, van oferir el testimoni de Bernat Carreras, cerer, i Narcís Pasqual, fuster, els quals van ratificar tot allò que havia expressat l'escrit de contestació a la demanda.

A la vista de l'anterior escrit, mitjançant un acte de data 27 de febrer, es va autoritzar la continuació de l'obra, sempre i quan no afectés terres del terme de Sant Celoni ni s'agafés aigua del riu fins que es dictés sentència sobre l'ús de les aigües. Immediatament, la representació de Sant Celoni va denunciar que, malgrat la prohibició, els demandats havien fet entrar ja aigua a la sèquia i sol·licità la imposició als infractors de la pena de 200 lliures, oferint el testimoni de Julià Vilar, de la Costa, i de Joan Oller, de Fuirosos. El 17 de març, un nou acte va multar els de Sant Esteve i Palau amb 25 lliures i els ordenà que tapessin la boca de la sèquia per impedir l'entrada de l'aigua.

En aquests primers moments, el plet tenia una gran agilitat, congruent amb el tipus de procediment d'urgència escollit. Després de les primeres compareixences dels litigants, el 26 de febrer de 1722, els de Sant Celoni presenten capítols per justificar la procedència del judici de "*novis operis enuntiatione*" que intenten. Es tracta d'un llarg escrit, que conté 74 capítols, al qual ja hem fet referència i que va ser resumit i comentat àmpliament per Mn. Antoni Pladevall en el treball indicat.

En síntesi, són uns capítols que pretenen provar els drets que la vila de Sant Celoni té sobre les aigües del Montseny, que havien format part del terme històric dels senyors de Les Agudes-Montseny-Montclús, drets que són incompatibles amb cap altre aprofitament i que, per tant, fan nul·la qualsevol

concessió feta a tercers, com és el cas del document atorgat el 1680 en favor de la universitat i els particulars de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera. Els documents en què fonamenten les seves tesis, la majoria d'època feudal, entenem que responen a un concepte jurídic del domini privat de les aigües, que en els anys en què es planteja el plet estava ja totalment desfasat. La seva línia argumental, com veurem, els portarà a perdre el litigi, davant els arguments de la part contrària basats en la tesi que sosté que les aigües de la Tordera són públiques i, com a tals, susceptibles de concessió si aquesta beneficia l'interès comú i les arquees de la Corona. Es tracta d'una tesi que està més d'acord amb els nous temps en què acaba de ser entronitzada la monarquia borbònica absolutista instauradora d'un nou model d'Estat i unes noves institucions.

Després de presentar aquest escrit, els de Sant Celoni encara van fer-ne una ampliació, que contenia 26 nous capítols. D'aquests, els 15 primers aportaven precisions geogràfiques en relació als torrents i rieres que davallen de Matagalls, de la Calma i del Turó de l'Home; els següents feien referència a la situació de diversos molins, propers a Sant Celoni i al camí ral, on en temps de sequera anaven a moldre diverses fleques i particulars de pobles vallesans. Segons aquests nous capítols, la gent de Sant Celoni, quan anava a moldre el gra, gaudia d'un tracte preferent gràcies als antics drets de la vila damunt les aigües del Montseny.

Fins el dia 4 de juliol següent no fou presentat l'escrit de contestació dels regidors i particulars de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera, responnent als capítols dels de Sant Celoni ja comentats. La seva resposta va ser encara més llarga: 120 capítols, que rebatien un per un els arguments dels de Sant Celoni. És un escrit interessant, que comentarem breument:

Capítols 1 a 13. Resumeixen els arguments i els documents aportats per la representació de Sant Celoni, amb què aquesta pretenia provar que l'ús de l'aigua de la Tordera els pertanyia i que el fisc reial no tenia cap mena de domini sobre les aigües que davallaven del Montseny, ja que aquest domini pertanyia a l'Orde de l'Hospital i a la universitat de Sant Celoni, com a successora d'aquell.

Capítol 14. Introdueix els arguments dels de Santa Maria i Sant Esteve per demostrar la improcedència de les al·legacions a què fan menció els capítols anteriors.

Capítol 15. Conté la primera referència al títol que els legitima per aprofitar la meitat de les aigües de la Tordera: l'establiment ja analitzat de l'any 1680.

Capítols 16 a 35. Hi figuren descripcions molt interessants dels diversos torrents i rieres que formen la Tordera, especialment de les rieres de Sant Marçal i la Castanya i dels torrents que davallen del Molar, de Sant Elies i de Santa Susanna. Entre d'altres afirmacions, destaquen: la parròquia de La

Castanya és de jurisdicció reial de la mateixa manera que la de Vilamajor, on tenen origen els torrents del Samon i de Santa Susanna; el priorat de Sant Marçal és senyor directe i alodial de Matagalls, i tots els torrents que van a parar a la riera de Sant Marçal i que baixen del Matagalls estan dins la seva jurisdicció; les aigües que formen la riera de la Castanya no pertanyen a la muntanya del Montseny (aquest argument, que s'anirà repetint al situar diferents indrets, no resisteix una anàlisi geogràfica mínimament seriosa).

Capítols 36 a 40. Amb totes les aportacions d'aigües que rep, el riu Tordera esdevé molt cabalós, de manera que pot servir per al bé i la utilitat pública (regs, molins, etc.). Per això, les seves aigües són públiques, encara que en el seu origen haguessin estat privades. Essent públiques, són del rei i del seu Reial Patrimoni i, per tant, poden ser establertes o concedides, com ho van ser el 20 de març de 1680 a favor de la universitat i els particulars demanats en aquest plet. Queda, doncs, plenament justificat que puguin utilitzar aquestes aigües i fer la sèquia denunciada.

Capítols 41 a 64. El capítol 41 inicia la contestació detallada dels arguments dels de Sant Celoni, que va rebutant un per un. Els següents intenten demostrar que la construcció de la sèquia discutida no implica perjudicis per a Sant Celoni, ni per als seus pagesos i molins, ja que en qualsevol cas queda

El Samon, mas encara habitat a la parròquia de Santa Susanna.

aigua suficient a la Tordera per a tots els usos necessaris. Són capítols curiosos per les precisions topogràfiques i toponímiques que contenen en descriure i situar els diversos accidents geogràfics, masos i molins.

Capítol 65. Introdueix un element important quan afirma que els documents aportats per la part contrària no es refereixen a les aigües de la Tordera, sinó a les que neixen del Montseny, que són només les que formen les rieres de Pertegàs, del Rifer i de Campins. Aquest argument entronca amb tot el que apuntaven els capítols 16 a 35.

Capítols 66 a 83. Rebutgen que el testament de Guillem Umbert de Montclús, la sentència arbitral de Ramon Berenguer IV i els altres documents aportats per la part contrària (sentències de 1278 i 1569, i Reial Provisió de 1672) donin a Sant Celoni cap dret a les aigües de la Tordera, ja que aquestes tenen el seu origen en muntanyes diferents de les del Montseny (és una repetició de l'argument ja comentat) i provenen de termes (Vilamajor, Aiguafreda, Tagamament, la Castanya...) no vinculats als antics senyors de Les Agudes-Montseny-Montclús.

Capítols 84 a 88. Contenen noves disquisicions en relació a la situació geogràfica de Sant Marçal, Matagalls, la Calma, la Castanya... i insisteixen que no formen part de la muntanya del Montseny, reproduint arguments emprats en capítols anteriors.

Capítols 89 a 97. Dedicats a negar els drets de Sant Celoni a les aigües de la Tordera, de les quals no tenen cap títol ni concessió, ja que els seus drets es limiten a l'aprofitament de les aigües del Rifer i el Pertegàs.

Capítols 98 a 114. Contesten i contradiuen diversos capítols presentats pels de Sant Celoni, insistint en aspectes puntuals de la mecànica dels regs i del funcionament de diversos molins, sobretot els situats més a prop del terme de Sant Celoni.

Capítols 115 a 120. Contenen les conclusions del llarg escrit que acabem de resumir, afirmant que:

L'establiment atorgat en favor de Palau i Sant Esteve l'any 1680 és molt convenient pel Reial servei, ja que cada any el Rei rep 10 lliures de pensió. A més, ha de permetre la millora de les collites i, en conseqüència, possibilitar que la cavalleria de Sa Majestat disposi de millors farratges i palla.

Les aigües de la Tordera són públiques i, com a tals, del Reial Patrimoni. El seu ús, encara que públiques, pertany a la Universitat i particulars de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera a causa de l'establiment fet al seu favor l'any 1680.

La vila de Sant Celoni no té cap dret a prendre aquestes aigües, doncs ni el testament ni les sentències ni la documentació aportades n'hi donen cap. Per tant, tampoc està legitimada per denunciar l'o-

bra nova que s'està fent ni per impedir la construcció de la sèquia.

S'ha de declarar que és lícit continuar les obres iniciades i destinades a regar les terres de Sant Esteve i Palau amb la meitat de les aigües de la Tordera.

Després de donar trasllat d'aquests capítols a la representació contrària, aquesta va presentar un nou escrit que contenia altres 156 capítols i estava datat el dia 1 d'octubre següent. Insistint en els seus punts de vista, impugnava que les aigües de la Tordera fossin de domini reial i tornava a referir-se als antics drets de Guillem Umbert de Montclús com a senyor feudal i útil del Montseny, dels castells de les Agudes i Miravalls, i de la vila de Sant Celoni, drets que entenien havien estat transmesos a aquesta.

L'escrit afirmava que les aigües de la Tordera naixien a la muntanya del Montseny, i que el Reial Patrimoni no les havia pogut establir a favor de ningú, ja que no en tenia el domini. Aquest pertanyia únicament a la universitat de Sant Celoni com a successora de l'Orde de l'Hospital i dels drets de Ramon de Cabrera. Veiem que aquestes al·legacions insisteixen en uns arguments basats en una documentació de l'època feudal que resulta ja allunyada del marc legal i polític del país en aquell temps.

La representació de Sant Esteve i Palau no va contestar fins el 16 de març de 1723, quan va tornar a respondre amb els arguments ja emprats anteriorment. Utilitza 51 capítols i insisteix que qualsevol aigua, encara que neixi en un lloc de propietat privada, quan arriba a formar un riu esdevé pública i, per tant, en té el domini el Patrimoni Reial, que pot concedir-la legítimament a qui estimi convenient. Aquest escrit conclou amb l'argument ja comentat anteriorment que el cabal de la Tordera es forma per aportacions de torrents i rieres que no formen part, majoritàriament, de la muntanya del Montseny.

Després d'aquesta llarga i continuada sèrie d'escrits d'una i altra part, el plet entra en una nova fase, amb l'intent per part dels de Sant Celoni de desviar la jurisdicció en favor del Tribunal del marquès d'Aitona, i s'arriba a demanar la suspensió del procediment fins que s'aclareixi el conflicte entre les dues jurisdiccions. En aquest estat d'indefinió, el setembre de 1726 el procurador de Sant Esteve i Palau demana que els seus representats puguin regar sense impediments almenys un dia a la setmana (de les 12 del migdia del dissabte a la mateixa hora del diumenge), tal com havien fet des de temps immemorial, aprofitant les rescloses i sèquies de diversos molins. En data 26 del mateix mes, el tribunal ho va concedir amb la condició que no faltés aigua a cap molí aigües avall de la Tordera.

En aquest estat passen gairebé 10 anys, sense que a les actes hi hagi constància de cap nova diligència fins l'any 1735, quan trobem un escrit del síndic de les universitats de Sant Esteve i Palau fent història de tot el procés i acusant els de Sant Celoni de falta de diligència en la tramitació de les proves pro-

posades des de 1724. Davant el requeriment del fisc pel pagament del cànon establert l'any 1680, lamenta que hagin de pagar sense poder aprofitar l'aigua a què tenen dret i manifesta que aquest aprofitament no causaria cap perjudici a Sant Celoni, ja que el riu és prou cabalós i es prendria només la meitat del cabal. Acaba demanant el nomenament de dos perits que verifiquin aquestes manifestacions i també una autorització provisional per agafar l'aigua del riu.

La resposta del Tribunal triga tres anys, i no arriba fins al 21 d'octubre de 1738, amb un acte ordenant que Joan Roma, batlle d'aigües dels Reials Molins i de la Sèquia Reial i del Rec Comtal, vagi al terreny i l'informi de tot allò que vegi. No hi ha constància, però, que la visita es dugués mai a terme.

S'obre un llarg parèntesi entre 1738 i 1754. L'agost d'aquest any, el plet es torna a posar en marxa amb un escrit del procurador de Sant Celoni que demana que siguin novament citats els regidors de Sant Esteve i de Palau, seguit d'un altre escrit en què sol·licita que es requereixi els regants d'aquests pobles perquè deixin de regar ni tan sols un dia a la setmana, com feien al llarg dels darrers anys.

Aquesta represa del plet sembla agafar per sorpresa els demandats, que fins el mes d'octubre d'aquell any 1754 no es personen novament en actes. El gener de 1755 presenten un escrit d'oposició a les pretensions dels de Sant Celoni, invocant l'acord del tribunal que des de l'any 1726 els permetia regar un dia a la setmana. Aquest escrit recorda encara és hora que la part contrària demostrï tenir cap dret a les aigües de la Tordera, mentre ells sí que han aportat la concessió de l'any 1680.

El mes de setembre següent, els de Sant Celoni reconeixen als demandats el dret a regar un dia a la setmana, justificant la seva anterior petició de prohibició absoluta de reg perquè els pagesos de Palau i Sant Esteve havien fet rescloses i agafaven l'aigua sempre que volien. El Tribunal acorda que segueixi el reg setmanal.

S'entra en una nova fase en què el plet sembla totalment adormit i en la qual es pot suposar que els regs anaven funcionant d'una manera més o menys precària, fins que, a causa la sequera de l'agost de 1771, Sant Celoni va tornar a sol·licitar el compliment estricte del que s'havia acordat l'any 1755 i, molt abans, el 1726, és a dir, el reg un dia a la setmana, mentre el representant dels regants de Palautordera demanava que fins a la resolució definitiva del plet fossin mantinguts en la pacífica possessió de les aigües. El Tribunal, no obstant, va confirmar que aquests s'havien d'abstenir de regar fora del dia que se'ls va concedir. La vigència o no de l'antiga resolució de 1726 dóna lloc a noves discussions i escrits entre 1771 i 1786. Precisament, l'agost d'aquest any cadascun dels particulars de Sant Esteve i Palau és requerit notarialment perquè compleixi l'acord de 1726 i no utilitzi l'aigua per regar fora del dia fixat.

El plet torna a entrar en una fase més activa i es radicalitzen les posicions. Els demandats, en un escrit que presenten el juny de 1787, es queixen que, essent tan abundants les aigües de la Tordera i tenint dret al seu ús des de 1680, és ben dolorós que els hagin d'impedir la utilització d'aquest benefici uns que no tenen cap títol sobre aquestes aigües. Gairebé un any després, a finals d'abril de 1788, tornen a insistir que no té cap sentit mantenir l'acord de 1726 (que els autoritzava a regar només un dia a la setmana) després de 60 anys (període durant el qual han mort el jutge, els assessors, l'escrivà i els advocats de les dues parts!), recorden que des de 1680 paguen el cens que els correspon i que, després de tants anys, la causa està igual que el primer dia.

Segueix un nou parèntesi que dura fins l'any 1793, en què els de Sant Esteve i Palau insisteixen que els sigui reconegut el dret a usar les aigües d'acord amb el títol que posseeixen. El 10 d'octubre de 1795 l'intendent general del Principat de Catalunya resol sobreseure el judici de denúncia d'obra nova i ordena que les parts segueixin el de propietat, que haurà de quedar vist per a sentència en un termini de dos mesos, i que mentrestant s'observi allò que es va manar els anys 1726, 1756 i 1771 (reg setmanal). Passen les actes al fiscal.

Malgrat que el plet havia de quedar resolt de forma immediata, allò que realment va passar és que durant més de 10 anys va tornar a quedar paralitzat. L'any 1807 apareix un nou escrit dels de Palau i Sant Esteve queixant-se que a causa de l'oposició infundada dels de Sant Celoni no han pogut gaudir mai amb tranquil·litat dels drets que els va reconèixer l'establiment de 1680 i afirmant sense embuts que *"esperan reportar una completa victòria en la citada causa..."* tot al·ludint a l'enveja i mala fe de la universitat de Sant Celoni.

Poc després, concretament el 8 de juliol de 1807, es passa la causa al fiscal, en un tràmit indicatiu que el procediment es troba ja a les acaballes. Abans, però, de l'informe d'aquest, es presenten els escrits de conclusions de les dues parts, que insisteixen en els arguments que han anat reiterant anys i anys.

El 4 de gener de 1808 el fiscal presenta el seu escrit, que comença amb una afirmació ben explícita: les aigües de la Tordera pertanyen al Reial Patrimoni. Fa referència al títol que poden exhibir els de Sant Esteve i Santa Maria, títol que entén vàlid. Per altra banda, sosté que, per més que el comú de Sant Celoni hagués posseït antigament les aigües del Montseny, en virtut del Decret de Nova Planta (1716) les aigües van quedar incloses dins el Reial Patrimoni. I, a més, Sant Celoni no ha provat mai la vigència dels drets que invoca.

Aquests conclusions del fiscal són rebutades en un darrer escrit de la representació de Sant Celoni que recorre a un argument més polític que jurídic: si manca aigua a l'estiu els seus molins no podrien treballar, i això implicaria la decadència i despoblació d'una població important. L'escrit lamenta el contingut de l'escrit del fiscal.

Per fi, passats més de 86 anys des d'aquell llunyà febrer de 1722, el Tribunal va dictar sentència, notificada a les parts el primer de juny de 1808, en els termes següents:

FALLO: Que debo sentenciar, pronunciar y declarar como sentencio, pronuncio y declaro válido y subsistente el referido Establecimiento otorgado por la antigua Baylía a favor de las Universidades de Santa Maria y San Esteban de Palautordera a los 20 de marzo de 1680, en cuanto a la facultad de tomar la mitad de las aguas del río Tordera para el riego de las tierras de sus términos, y que puedan llevarlo a ejecución y efecto en nada obstante lo opuesto y pretendido por parte de la Universidad y regidores de San Celoni a que declaro no haber lugar, salvándoles empero el derecho que les competa en orden a las del Rifer, Pertegás y Campins, y sin perjuicio de concederseles el establecimiento de ellas y de la otra mitad del rio Tordera si se estimase conveniente.

Y en consecuencia que debo levantar y levanto la suspensión decretada a instancia de la Universidad de San Celoni con proveido de 6 de febrero de 1722 y todas las mandatorias penales reiteradas a consecuencia del mismo, y a instancias de dicha Universidad ... declarando que pueden las Universidades y Ayuntamientos de Santa Maria y San Esteban de Palautordera continuar y concluir la obra de la acequia que les fue mandada suspender con arreglo a la escritura de establecimiento a su favor otorgada en el citado año 1680 y en el modo y forma en él prevenido.

A ninguna de las partes condeno en costas, pague cada una las suyas. Por esta mi sentencia definitivamente juzgando, ... así lo sentencio, determino, firmo y mando. Blas de Aranza y Doyle, Intendente General de este Ejército y Principado de Cataluña.

Aquesta sentència posava fi al llarg plet que hem resumit i confirmava la validesa de l'establiment fet pel Reial Patrimoni en favor dels regidors i els particulars de Palau i Sant Esteve, als quals autoritzava la continuació de les obres suspeses des de 1722. No és doncs estrany que després de tants anys d'espera i de solucions precàries, els regants iniciessin els tràmits per tornar a emprendre les obres, i que procuressin afrontar-ne el cost de manera proporcional al benefici que aquelles els suposaven en funció de les quarteres que posseïen. I aquesta és, per tant, l'explicació del conveni privat que van subscriure el mes de desembre de l'any 1809, conveni que, ateses les circumstàncies bèl·liques del moment, no va poder signar tothom ni es va poder atorgar davant notari.

Tampoc no és casual que fins el març de l'any 1826 no es manifestés la

preocupació per elevar a públic aquell antic document. Efectivament, sabem que després d'una primera apel·lació de la sentència per part dels perdedors, de la qual no es parlà durant anys, el recurs fou novament plantejat pels de Sant Celoni l'any 1825. Aquesta nova apel·lació, tot i ser feta de manera evident fora de termini, fou admesa per l'administrador del batlle general del Reial Patrimoni, el marquès d'Ibarra, que el 28 de setembre d'aquest any dictà una providència acordant que l'admissió de l'apel·lació no havia de suspendre l'execució de la sentència, sempre que els de Sant Esteve i Palau prestessin una caució o garantia suficient en el cas que la sentència fos revocada en la instància superior.

Després de diferents incidències judicials en relació al tema, un acte del tribunal de 28 de febrer de 1826 ordenà que es prestés immediatament aquesta garantia per part del comú i també dels particulars de les respectives poblacions. I, efectivament, la garantia havia estat ja donada a finals del mes d'abril d'aquell any; hi consta que el procurador del comú i dels particulars de Sant Esteve i Palau s'havia compromès, en nom dels seus representats, en els següents termes: "promete que sus principales estarán a derecho y cumplirán sin retardo lo que juzgará y sentenciará la Real Junta de Apelaciones en la instancia de suplicación, e hipoteca a la seguridad de esta promesa todos los bienes y derechos pertenecientes en la actualidad y que pertenesieran en lo sucesivo a los mismos..." És evident que l'elevació a públic de l'antic document de 1809, que relacionava les propietats de cadascun dels regants, era un pas exigible en la prestació de garanties prèvies a l'execució de la sentència i, en definitiva, era la millor manera de posar en funcionament una comunitat de regants que maldava per iniciar les seves activitats des del llunyà 1680. I si ens fixem en les dates en què es plantegen les darreres diligències judicials tindrem justificat per què l'elevació a públic del conveni de 1809 es va fer precisament el 22 de març de 1826.

En les actes que conserva l'Arxiu de la Corona d'Aragó no consta cap dada que ens faci suposar que l'apel·lació tingués més conseqüències ni que seguís la tramitació, i el mateix funcionament i evolució de les respectives comunitats de regants de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera demostren que l'esperada sentència favorable de l'any 1808 va ser el punt d'inici perquè l'aprofitament de les aigües de la Tordera es pogués dur a terme ja sense nous entrebancs.

BIBLIOGRAFIA

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ. Bailia. Processos. 1724 núm. 7 A. Inclou tota la documentació que va generar el plet amb Sant Celoni des de 1722 fins a 1826 i, també, l'establiment de l'any 1680.

ARXIU COMARCAL DE MATARÓ. Notari Josep de Batlle. Mataró 1808-1832. Registre d'hipoteques. Foli 65, llibre primer d'hipoteques. 10.4.1826.

ARXIU MAS VILAR (La Costa del Montseny). Còpia datada el 1854 de l'escriptura del notari de Cardedeu Rafel Lluch i Soler que va ser atorgada el 22 de març de 1826. Conté la transcripció del conveni privat de 3 de desembre de 1809.

PLADEVALL FONT, Antoni. "Algunes aportacions noves a la història i a la toponímia del Montseny, segons un document del 1722". *Monografies del Montseny*, 15 (pàgines 93 a 108). Amics del Montseny, 2000.

PEREZ LARA, Antonio. "Temps de records. Sant Esteve de Palautordera". Ajuntament de Sant Esteve de Palautordera, 2000.

ORDENANZAS DE LA COMUNIDAD DE REGANTES DE SAN ESTEBAN DE PALAUTORDERA. Barcelona 1914.

ORDENANZAS Y REGLAMENTOS DEL SINDICATO Y DEL JURADO DE LA COMUNIDAD DE REGANTES DE SANTA MARIA DE PALAUTORDERA. Palautordera, 1907.